

۱ مایس
۱۹۲۶

تورک تاریخ انجمنی

اون آلتنجی سنه
نومرو ۱۵ (۹۲)

مجموعه سی

دیوان ترکی سلطان ولد

بوندن اوتوز بوقدر ییل اول استادم مرحوم احمد مدحت افندیك دلالتی ایله ولد چلبی افندی ایله کوروشمش وسویشمش ایدك . چلبی اوزمان شعره ، ادبیاته قاپلش ، دالین داله قونار برکنج ایدی . بالئاسبه بزه شعرلرینی اوقویور ، بزدن تقدیر بکیور ایدی . برکون ینه اثرلرینی کوستیررکن کندیسنه دیدم که : چلبی ، وقتيله ، فقط هنوز چوجق دینيله جك بر چاغده ایکن ، بنده شعره مبتلا اولمش حتی اوافق بر دیوان ترتیب ایلش ایدم . فقط باقدم که شعرلم اسلافککیلردن آشاغی برشی . مادام که ، بن اولر قدر بیله اوله میورم ، بونلری نه یوزله خالقه کوستره یم . زمانم علم دوربدر ، وشبهه سز ، چالیشیرسم ، خلقه اوقوده جق شیلر یازه بیایرم ، دیدم ، و دیوانمی یاقدم . کوریورم که سنك شعرلرکده آشاغی یوقاری بنم یانیق شعرلر مه بکزه یور . سن برقونیله ی تورکسن ، اجدادكك تورکجه اثرلری ده وارد . شونلری طویلا ، کوزل بر اثر وجوده کلیر . احمد وفیق پاشانك لهجه سی کوزل براساسدر . فقط ویردیکی معنالك چوغی یکی لهجه مزه کوره در . بونی ده تامللا . دیلزده اونودلماز بر اثر وجوده کتیرمش اولورسن . »

حضرت تکلیفی قبول ایتدی . مکر کندیسى دها اوکجه لری مولاناك و سلطان ولدك تورکجه شعرلرینی طویلامش ایش ، اونلری بکا کتیردی . بنده اورسالهك بعض قسملرینی اوزمان یازمقده اولدیم «تورک تاریخنه» نقل ایتدم . اشته شیمدی مطالعه سیله متفید اولمقده اولدیم اثر مکر شوکوزل کونلرمزده اسکی خاطرهلرک احیاسی ایچون طبع اولمشدر . اوروبا تورکولوغلری سلطان ولدك شعرلردن بعض بارچهلر نشر ایتشلردی . بونلرک اک مهمی پترسبورغده آرمنیاز موزه سی مدیری و.آ. رادلوفك ویانه ایمپراطورکیتبخانه سنده بولوب نشر ایلدیکی «ربانامه» نك تورکجه قسمی در . ولد چلبینك بولدیغی نسخه ده ایکی بیت بوندن فضله وارد .

بومجموعه یه ابتدا سلطان ولدك ۱۵ غزلی درج ایدلش . بوندن صوکره «ابتدائامه» نك تورکجه قسمی ، بونی متعاقب ، یوقاریده رادلوف نشر ایتدیکی خبر ویردبکم ربانامهك تورکجه قسمی نقل اولمشدر .

بوندن صوکره سلطان ولدك اوافق برترجه حالی وجلال الدین رومینك مقداری پك آزاوان بوتون تورکجه شعرلری کلیور .

کتابه ایکی ده ذیل یاپلشدر که بریسی «مناقب المارفين» صاحبی افلاکی ده ده نك اوج غزلدن عبارتدر . ایکنجی علاوه ده سلطان ولدك کندى تورککلکی مدرک اولدیغنه ، وطننه مربوطتی بولدیغنه دائر ایکی فارسی آریدر .

ایسته سکز فورمه دن عبارت اولان اثرک محتویاتی یوقازیکی خلاصه دن عبارتدر. دوغریسی مولانا جلال الدین رومی و اوغلی سلطان ولدک شعرلرینی طویلامق ، صیده لامق خیلی بیلکی و امکه باقار برایشدر. وقوقلری مسلم اولان چلی افندی امک صرفندن ده چکنمیه رک کوزل وتبریکه شایان بر اثر وجوده کتیرمشلردر. کندیلرینه تشکرل ایدرز.

فقط بر اثر حقنده « کوزل اولمش ، تشکر اولنور » دیمکه منقذک وظیفه سی بیتمش صایله ماز. شایان تنقید نقطه لرینی ده کوسترمک ، قارئلره دوغری بر فکر ایدیندرمک ده بر بورجدر. بزبوراده اونیده ایفا ایده جکز :

تنقیده ابتدا ولد چلی به تعلق اولمیان برردن باشلامق مجبوریتنده قالدیفمه متأسفم. بیلهم، ولد چلی افندی نه دن کتابی حقنده یازیلان بر اعلام صورتی تا کتابک باشنه قوبعه به مفتقر اولمش ؟ باقیکز ، افندم اعلام شویله باشلایور : « برای تدقیق بنده لرینه حواله اولمش محترم محمد بهاء الدین ولد چلی افندی طرفندن طویلانمش (دیوان ترکی سیدنا حضرت سلطان ولد) طرفندن تدقیق ایدلمشدر.

آر اسمندن آ کلاشیلدیفنه کوره سلطان ولد حضرتلرینک مجموعه اشعارندن عبارتدر. « ایسته بر نمونه ادبیات ، بو قدر کافی دکلمی ؟

ینه بوعلامده « سلچوقیلرک قاپچاق لهجه سیله قونوشدقلرینی واستانبول لهجه سنک اصلی قاپچاق لهجه سی » اولدیفندن بحث اولنور ! ؟

بوتون تاریخلر سلچوقیلرک اوغوز تورکنلرندن اولدقلرینی و حتی شجره لرینی متفقاً قید ایدرلر. حال بویله ایکن قاپچاقچه نک اورالره کتیرلسی زردن چیقاریلیور ؟ آنادولی به کتیریلوب صایلان بشاون قاپچاق قول وقیرناق (جاریه سی) اوقدراوغوزوک لهجه سنیمی دکیشدیرمش ؟ شاشیله جق شی ! بوکون قونیه خلقي عموماً غرب تورکجه سی قونوشیور. حال و حقیقت بویله ایکن سلچوق تورکجه سی قاپچاقلاشدیرمق پک تحف برال چابوقلنی اولور.

شرق و جنوبی آنادولینک بر قسمنده واقعا آذری لهجه سی قوللانیلر ، و « قودکس قوما نیقوس » دن آ کلاشیله جفی وجه ایله قاپچاقیلر آذریلر کی ایرانیلرله بزغرب تورککلرندن زیاده صیقی مناسبتده بولنمشلردر. بوسیله آذری شیوه سیله قاپچاق لهجه سی بررینه پک بکزر. استانبول لهجه سنک ده قسماً قاپچاق و آذری به بکنزه یشی روم ایلندن کچمه سی محتمل اولدیفنی کی فضولی ونابی کی ادیبلرک تأثیری آلتنده قالمش اولماسنه عطف اولنه بیلیر.

مولانا ایله سلطان ولدک شعرلری واقعا قپچاقچه بی آ کدیرر . فقط بو قونیه لیلرک قاپچاقچه قونوشدقلرینی اثبات ایده مز. معلومدرکه مولانا نک صمیمی کورشدیکی کیمسه لر آراسنده شمس تبریزی کی بر چوق آذریلر بولندیفنی کی کندیلری ده « بلخ » لی اولدقلری جهته دیلرینک اوزبکجه اولماسی پک محتملدر. ایسته ایچلی دیشلی ایکی تأثیر حسیله بواکی اسکی شاعرک شعرلری قونیه جه دکل اوزبک - قاپچاقچه اولمشر ب قونیه لیلرک قاپچاق اولالرندن دکل . مولانا نک و مخدومنک لهجه لری تدقیق ایدیلیرسه مدعایر تسلیم اولنور. ایسته تدقیقمز شودر :

مولاناڭ چىتايجه سوزلىرى

اوزن يىلدا سنىكا بودر قلاوز
 كردد برم نيائى اندرغمت الرمين
 كر توز من نېرسى من خودوسنى صررمين
 من چون سكان كويت دنبال تو كز رمين
 ورنه سنوك اليشكندن مين يرغو يزرمين
 هر دم بخشم كويى : « باركيت مينوم قائمدين »
 من روى سخت كرده زديك توكلر مين
 هم مين چغرا چرىن، هم تيش بلرمين
 قولغنىك آچ قولغنىك آچ ، بله كم آنده دكرسن
 ايسته شومصر علرده آلترى چيزيلن كلهلر بوتون اوزمانك تعبيرنجه چىتايجه يعنى شرق
 تورجكەسى در . يالكز صوك مصر عدەكى « بله كم » تعبيرى اون ايكنجى عصره قدر بزم عرب
 تورجكەسندە « بولاي كه » شكندە قوللانيليردى . فصل كه ينه بزم لهجه مزده بولماق Bolmak
 مصدردن : وقوع بولق ، وصول بولق ، الخ كې تعبيرل حالا موجوددر . هله دانى كه من
 زعالم يلفز سنى سورمين مصر عدەكى suvmek بشنجى عصر ك شرق تورجكەسى در .
 مولانا آذرى وقچاق كلهلده قوللانيور . اونلرده شونلردر :
 اكر تطين وكررومن وكر ترك
 « سن » محاطب ضميرنى اكثرثيا آذرى شيوه سنده سنىك فتحيله بعضاً غرب شيوه سنده
 كريله قوللانيور .
 من يار باوقارم برمن جفاقرسن
 توهمچو سيرمستى مينوم قنم را چرسين
 مصر علرنده اولدينى كې .
 كلسن بنده سكا پك غرضم يوق اشيدرسن
 مصرعى تماميله آذرى اولدينى جالده بونك ايكنجى مصرعى ده غرب شيوه سيله در .
 قلسن آنده يوزدر كلكن قنده قنر سن
 هله اى بكي سنسن ، كن بكي سنسن بيمزا كىلما بامزه كلكل
 بيتى تماميله سىكزنجى عصر غرب تورجكەسى در . حتى « كل » امر حاضر ينك نهايته كىتيريلن
 وقچاقجه ده زياده قوللانيلان « كل = كىل » ده اوعصرده غرب شيوه سنده موجوددر .
 مولاناڭ قىچاقجه شيوه سنى قوللانديغه اك بويوك دليل
 زان شكر لبانت بيراپكىنه تيلرمن
 مصر عدە ادات تصغير اوله رق « اوپچلرك » يرينه « اوپكىنه » كله سنده كې « كينه اداتى در .

سلطان ولدك ائرينه كلنجه :

تئكرى بلكل دكتر ، تئكرى كر كل دكتر

مصرعنده ايكي دفعه تكرر ايدن « دكتر » ده جناس واردر ؛ برنجي « دكتر = دك تور »
تئك تور « يعني وحيددر ، ايكنجيسي « دك تور » حالا قوللانديغمز راحت دور معناسه در .
« تئك » كله لرنده « ت » لك قلمي شايان دقتدر . يعني سلطان ولدك قوللانديني لهجه نك
دها متكامل اولديني كوسترييور . حال بوكه بوكه لر حالا اك متكامل استانبول لهجه سنده بيله
تالريني محافظه ايدويورلر .

بو حال يالكز سلطان ولد لهجه سنده كورلييور ؛ از جمله مرحوم علي اميري افندي
كتبخانه سنده بولنان و ظنمه كوره ، اون برنجي عصرده ، دياربكرده يازيلان بر فارسي
لغتنامه ده ده دياربكرليرك و استانبولليرك بوكون قوللانديقلى « اوراق تئك » سوزي ، دها
متكامل برشكلده يعني « اوراق ده وهك » يازليشدر . بوده اوزمانده دياربكر لهجه نك دكل
مؤلف لهجه نك متكامل بولنديغنه دلالت ايلر .

كر كر مسن قاني ، كر بلمسن جاني

مصرعنده نني اداتي « مس » يعني شرق تورجكهنه موافق قوللانلييور .

بئم ايكي كوزم بلغل ، جانمن

بيني جانن قياسن سن بوكيدر

(بلغل) اسري ، هله (بيتي) ضميري شرق تورجكهنه در .

سن بوين بودخدن آغدي كچتي

جهان امدى يوزندن يازوييدر

(بوراده و دها سائر يرلرده (ق) لك (خ) اوليشي آذري تاثيري در ايلك بهار

مقامنده (ياز) و ياز ايچون (ياي) قوللانق شرق تورجكهنه در .

قرنكو سوسن سياوز ، سومزله خوش دراوز

قرنكو ايله كيرر كن كوين وشارن يقاوز

عكر معناسه غريبده « صف عكري ديمك اولان » چريك = چري « قوللانليير

سلطان ولد بومقامده وهر يرده علي الاطلاق عكر ديمك اولان (سو) كله نني قوللانلييور .

شهر ديمك اولان (شار) او عصرده شرق و غريبده قوللانليير ايدى .

اولدى كاور ، بوينه آسلى خاچ

مصرعنده « كاور » حقيقي معناسى اولان « كبر » يرينه دكل ، غريبده آلديني خريستيان

يرينه قوللانلييور .

يمش ويبرخ انداميلرلر

ارليوبن بدخد اينرلر

بيني تماميله آذري لهجه نني در .

دیدیکمز صیف ایسه (یای) افاده اولنیور . بوراده (یوزکدن) کله سنده کی (ک) ضمیرینک
نونه قلب ایدیلیشی ده بولجه تک ایرکن برتکامله نائل اولدینی کوستریور .
خلاصه سلطان ولدک :

ترجه اکر بیلیدم برسی بین ایدیدم
طنجه اکر دیلرسن : کوم اسرار علا

و :

ترك ديلن بلرميديم بن
سوزله بتلو كستريدم بن

کي پتلی ده کرک کندیلرینک و کرکه پدرلرینک حرث لسانی طانجه یعنی فارسی اولدینی
تورجه قویه لهجه سنی ده بیلدکلرینی اعتراف دیمکدر .

ایشته شو ایکی بویوک ذاتک اثرلندن سلجوق توجکهنه یابانچی اولدقلری آ کلاشیلیرور.
شمدی ده طبع ائسانده کوستریلن بعض شبهلی یرلحقنده کی بیلدیکمزی علاوه ایده لم:
۸ نجی صحیفه تک حاشیه سنده : « دکترا » ایچون آ کلاشلمادی دینیور . بویکه حقنده
بنم تورک تاریخنده تفصیلات وارددر . بو « تک دور » دیه اوقونه حق در . تک « وحید » دیمکدر .
تورک عسکری تملیاتنده تک دورمق برشیله مشغول اولقنیزین دیم دیک دورمقدر وحالاده
بویله قوللانیورز [۰] .

۱۰ نجی صحیفه ده کوستریلن دیگر نسخه دها دوغری به بکزه یور .

۱۱ نجی صحیفه ده کی « قان » کله سنی (خان) ایله توحیه امکان یوقدر ، چونکه موغوللر
اوزمان بویکه یی (قان) اوقورلردی .

۱۵ نجی صحیفه ده کی « آماج » فارسی دکل ، تورکجه در ، دنیلدیکی کی هدف معنانه در .
حالا آنتاج ، یاماج شکلنده قوللانیورز . دیوان لغات تورکده بویله جه ضبط ایدلمشدر .

۲۸ نجی صحیفه ده کی « طرتمز » ایچون ا کلاشیلدی دینیور . طارتمق چکمک دیمک اولدینه

کوره

جانی طرتمز بن نه ادون

یعنی جانی چکمز بن ایدیم ؟

« جان چکمک » تعبیری ایسه حالا قوللانیلیور .

۳۳ نجی صحیفه ده کی « طوغی » « دوغی » مشرق معنانه در .

۳۵ نجی صحیفه ده کی ییله ده کرکل دکن

یایلاده کورکل دوکون یعنی قیرده ، کندی باشکه دوکون یاپ ، دیوانه مقلدی اول .

ص ۳۹ ده : « فقیرجه » دکل لفظی تورکجه در . و (کون شمس) اصلندن مأخوذدر ،

رنکندن دکر میلکندن کونته تشبیهاً توسیم قلمشدر .

حضرت ! بردیلک برکله سنی دیکرینه مال ایتک ایچون بویله ظاهری شیلر باره ایتمز .

کله تک آدیم آدیم تاریخی بولمالی . وقیله طومسن اورخون کتابه لرینک ترجمه سنده بویکه یی

[۰] یوقاریده ۱۹۴ نجی صحیفه ده مراجعت .

بىنە بوشىقىغىدە مەلۇم رەقەت افندىنىڭ «دوشدى» نى، «ياتدى» يامىقى ايستەمەسى لۇمىزىدە،
 ھېسۇت بۇرۇپ پەك اعلالاراشيور. بىنە تەكرار ايدىرم، سلطان ولدك
 ئايستە كوزۇمە ايلەش بىلىرىدە اشارت ايلدم. بىنە تەكرار ايدىرم، سلطان ولدك
 تورىكە ئىزلىرى لسان تارىخىمىزدە پەك مەھمۇد. بىزى بۇلە قىممەتلى بىر ارمغان ايلە تەلپىف بۇيۇرغان
 ولدچىلى خىزىرلەرنە تەشكىرلەيدىر تەصحيحەنە ھەم ئايدىن رەقەت بىكەدە بىيان تەقدىرات ايلرم.

غەيب عاصم